

Baranyi Márton

A MANTRÁK ELLEN

Globalizáció és kapitalizmus. Szerk. Balázs Zoltán – Szilágyi Katalin, Századvég, Budapest, 2008, 492 oldal, 4725 Ft

Magyarországon a kapitalizmust és a globalizációt rossz szájjal illik emlegetni, ha másért nem, hát megszokásból. A történelmi és politikai okok keresésén most túllépve annyit mindenképp megjegyezhetünk, hogy a szélesebb nyilvánosságban elvéve találkozhatunk a kapitalizmusról szóló minőségi diskurzussal, különösen olyannal, amely a hazai tapasztalatokat számba véve, reális megoldásokkal szolgál. Ezen diskurzus paradoxona többek közt az, hogy sokszor fel kell vennie a kesztyűt olyan, magukat kapitalistának mondó véleményekkel is, amelyek utópisztikus avagy instant megoldásokat kínálnak – mindezt a racionalista tervező elbizakodottságával párosítva –, vagy egyszerűen piacpárti retorikába burkolnak ettől idegen nézeteket. Figyelemreméltó kezdeményezésekkel találkozhattunk azonban a közelmúltban: megkezdte működését a Közjé és Kapitalizmus Intézet, nemrégiben az Acton Intézet rendezett konferenciát a Magyar Tudományos Akadémián, és a közelmúltban került a könyvesboltok polcaira a Szilágyi Katalin és Balázs Zoltán szerkesztette *Globalizáció és kapitalizmus* tanulmánykötet. A jelek tehát biztatóak.

Fontos jelezni, hogy minőségileg is eltérő megközelítéssel van dolgunk jelen kötet kapcsán. A globalizációról és kapitalizmusról szóló hazai irodalom hemzseg a poétikus megfogalmazásoktól, a metaforáktól és az olyan írásmódoktól, amelyek használata alkalmatlan és indokolatlan a téma esetében (gondolhatunk itt például a katonai vagy orvosi szakkifejezésekre). A kötet szerkesztői talán kissé eufemisztikusan, publicisztikai műfajuként utalnak ezen írásokra, legyenek bár könyvnyi terjedelműek. Másodsorban, a közölt tanulmányok mellőzik a szintén széles körben elterjedt ideologikus megközelítést, amelyek ideologikus mivoltukból következően gyakran a tudományosság követelményeinek sem tesznek eleget. Utóbbi művek prekonceptiói rendszerint bebizonyosodnak, végkicsengésük pedig általában egy már jól ismert, másodlagos frissességű ideologikus alapvetés. Éppen ezért a szerkesztők olyan tanulmányokat válogattak a kötetbe, amelyek ragaszkodnak az empirikus kutatás sokszor sótlan, de pontosságát és következetességét igénylő módszereihez, következtetéseikben ezeken túlmutató, nagyívű vagy túláltalánosított tanulságokat nem vonnak le, de óvakodnak attól is, hogy kritikátlanul, egyfajta absztrakt morális semlegesség mögé bújva tekintsenek a világgpiaci folyamatokra.

A kötetben szereplő munkák tudatosan leginkább a globalizáció ellenzői által felvetett problémákra kérdeznek rá, legyen szó az egyenlőtlenség, a környezetvédelem, a szegénység vagy akár multinacionális vállalatok kérdéseiről. A szerzők válaszai azonban eltérnek a bevett trimondialista önostorozástól, a hatalmi viszonyok/ideológiák leleple-

zéséről vagy a lineáris hanyatlásról való képzelgésről. Sőt leginkább arra világítanak rá, hogy az efféle nézeteket hangoztatók szalmabábot csépelnek, amikor en bloc a „szabadpiaci doktrínát” (vagy a neoliberalizmust stb.) kárhóztatják a világban fellelhető igazságtalanságokért, elnyomásért, kizsákmányolásért, hogy csak a legnépszerűbb mantrákat említsük. A könyv szerzőinek tollát, az antiglobalisták legnagyobb fájdalomára, semmilyen doktrína nem vezérli, válaszaik differenciáltak, és a legkevésbé sem kizárólag arról szólnak, hogy „a piac majd mindent megold magától”. A piac emberi cselekvések által létezik, a cselekvők pedig hibázhatnak, hozhatnak rossz döntéseket. Ez igaz a globalizáció mumusainak, a WTO vagy az IMF vezetőinek esetében is.

Látható azonban – erre a *Globalizáció és kapitalizmus* is számtalan példával szolgál –, hogy hibásan tesszük, ha materialista előfeltevésekkel közelítünk a kapitalizmushoz. Noha Max Weber azt írta *A protestáns etikában*, hogy az aszketikus szellem elillant a gazdaságból, kétséges, hogy értékektől szeparáltan egyáltalán lehetséges volna bármilyen gazdasági tranzakció. Elég, ha a bizalom kérdését vetjük fel példaként, amelyet Francis Fukuyama kiemelt értéként kezel magyarul is megjelent könyvében. A gazdasági folyamatok tervezhetőségét az értékek, az intézmények és a politikai berendezkedés stabilitása garantálhatja a multinacionális vállalatok számára, éppen ezért nem meglepő a következtetés, hogy előnyben részesítik az olyan államokat, amelyek számukra ezt szavatolni tudják.

Ez a kérdés a globalizáció kapcsán jellemzően a legszegényebb államok esetében merül fel, ugyanis hiábavaló a segélyezés, a gazdasági fellendülés elmarad, ha a segély nem jár együtt az intézmények szerepét erősítő reformokkal. Sok konfúzus viszonyok között élő harmadik világbeli országról elmondható, hogy nem a globalizáció miatt, hanem annak ellenére élnek nyomorban. Az instabilitással együtt járó kiszámíthatatlanság pedig ha valamit ösztönöz, akkor az nem a kölcsönös előnyökkel járó szerződések megkötése, hanem a korrupció. Egyértelmű, hogy a globális folyamatokba való bekapcsolódásnak pozitív hozadéka van, ezekhez azonban sok esetben éppen a labilis helyzetű, szegény országok nem képesek csatlakozni. Összességében talán Fekete-Afrika helyzete a legrosszabb. Ne feledjük viszont, hogy Dél-Koreát, a globalizáció egyik bezzegországát is fekete-afrikai gazdasági mutatók jellemezték az 1960-as évek elején.

A globalizációt ellenzők előszeretettel példálózhatnak a szegény országokkal, eközben elfelejtik, hogy a globalizáció százmilliókkal csökkentette a szegények számát szerte a világon (a kötetben erről lásd Xavier Sala-i-Martin tanulmányát). Ráadásul a hetvenes évektől kezdve több mutató (például a Gini-index) sem a jövedelmi olló kinyílását, hanem ellenkezőleg, a jövedelmi különbségek jelentős csökkenését mutatja, összességében tehát az az érv sem állja meg a helyét, miszerint a globalizáció csupán a „gazdagoknak” kedvez, legyen szó egy „osztályról” vagy a fejlett országokról.

Most, a pénzügyi válság idején, amikor Németországban szárnyalnak *A tőke* eladási példányszámai, és előszeretettel beszélnek a neoliberais rendszer vagy akár a kapitalizmus végéről, hangsúlyosan érdemes elgondolkodnunk azon, vajon mégis mi hasznunk származik ebből az egészből. Ha holnap arra ébrednénk, megszűnt a „globális világrend”, vajon jól járnánk? A válasz egyértelműen nem. Egyrészt, a vizionáriusok előszeretettel beszélnek a kapitalizmus permanens válságáról. Ha hihetünk nekik, ez a válság

azóta tart, amióta maga a kapitalizmus létezik, és a rendszer bármelyik pillanatban összedőlhet, ahogyan szerintük össze is dől, újból és újból. A kötet tanulsága szerint az 1914-et megelőző időszakhoz képest kétszer olyan gyakoriak a válságok, ám átlagosan nem járnak súlyosabb lefolyással (lásd Barry Eichengreen–Michael D. Bordo tanulmányát). Vagyis akik a kapitalizmus végét hirdetik, megfelelnek a „rendszer” önkorrekciós potenciáljáról, vagy egyáltalán arról, hogy javítható volna. Ha az apokalipszis végül mégis elmarad, vagy csupán nem úgy történik, ahogyan az várható volt, már kész is a magyarázat, hiszen napnál világosabb, hogy a hatalmi berendezkedés tehet erről is.

Másrészt, nézzünk szét magunk körül egy pillanatra! Hiába közhelyes a megállapítás, mégis, fogyasztási cikkeink, mindennapi használati tárgyaink nem állnának ilyen nagymértékben, megfizethető árakon és széles rétegek számára rendelkezésre a világpiacra nyitott gazdaság nélkül. A tőkés berendezkedés alapvető ellentmondásait felszámoló szocializmus életteremtett, hiánygazdasággal, silány minőségű termékekkel. Fontos és a gazdasági mutatókkal szorosan összefüggő szempont, hogy éppen ezért ezzel a jó élet lehetősége is csökkent. A választás szabadságának korlátozása arra sem adott lehetőséget, hogy helyes és jó választások szülessenek.

A *Globalizáció és kapitalizmus* fontos tanulsága, hogy felhívja a figyelmet a globalizáció ellenzőinek rengeteg tévedésére, másrésztől tudatosítja, hogy a globális folyamatok kifejezetten hasznosak az ország számára. Hibás azonban az az elvárás, hogy aktív hozzájárulás nélkül, automatikusan, magától indul meg a gazdasági növekedés. Talán kevésbé emlegetik nyilvános vitákban a globalizáció történeti vonatkozásait, vagyis azt, hogy a dualizmus korabeli Magyarország egykoron sikerrel kapcsolódott be a világgazdasági folyamatokba (gondoljunk például a malomiparra). Másrésztől láthattuk a tervgazdaság bukását is. Azoknak, akik valamilyen, íróasztal mellett kidolgozott koncepciót ajánlanak megoldásként a kaotikus kapitalizmusra, ajánljuk Václav Klaus cseh államfő mondását: „A harmadik út a harmadik világba vezet.” Rajtunk múlik, hogy melyiket választjuk.